

Ірина Нохріна,

викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
бул. Ігоря Шамо, 18/2, м. Київ, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3955-4489>

Ольга Швед,

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
бул. Ігоря Шамо, 18/2, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4251-3894>
Scopus-Author ID: 57277857400

БУЛІНГ ТА МОБІНГ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: НАСЛІДКИ ТА СТРАТЕГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ

У статті досліджено явища булінгу, мобінгу та їх різновидів в умовах повномасштабного збройного вторгнення з акцентом на проблеми вимушено переміщеного населення в Україні. Метою статті є здійснення комплексного аналізу феноменології, форм прояву та наслідків булінгу, кібербулінгу, мобінгу та кібермобінгу в умовах воєнного стану, а також узагальнення сучасних стратегій профілактики й алгоритмів реагування для фахівців соціальної та педагогічної сфери. Методами дослідження є теоретичний аналіз наукових і нормативно-правових джерел, порівняльний метод, систематизація та узагальнення вітчизняного і зарубіжного наукового доробку з досліджуваної проблематики. Теоретичний аналіз джерельної бази показав, що в умовах воєнного стану булінг і мобінг набули нових форм і масштабів, а кібербулінг вийшов за межі освітнього середовища, набувши ознак гібридної загрози. Порівняльний аналіз чотирьох феноменів – булінгу, мобінгу, кібербулінгу та кібермобінгу дав змогу розмежувати їхні правові підстави, форми прояву та наслідки для постраждалих осіб. Обґрунтовано необхідність міждисциплінарної співпраці фахівців у галузі психології, педагогіки, соціальної роботи та права. З'ясовано, що ключовою умовою забезпечення психосоціальної безпеки вразливих категорій населення є впровадження травма-інформованих стратегій профілактики. Отримані результати мають практичне значення для розроблення ефективних механізмів протидії зазначеним явищам та формування державної соціальної політики у сфері захисту вразливих груп населення в умовах збройного конфлікту. У перспективі важливо розробити комплексні програми підтримки постраждалих осіб з урахуванням специфіки воєнного часу та досвіду міжнародної спільноти.

Ключові слова: булінг, кібербулінг, мобінг, цькування, кібермобінг, внутрішньо переміщені особи, воєнний стан, профілактика насильства, травма-інформований підхід.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми.

Попри значну увагу наукової спільноти та практиків, проблема булінгу в освітньому середовищі не зникає – вона трансформується, набуває нових форм і поширюється на нові групи в суспільному житті. Нині не можна залишати поза увагою і проблему мобінгу на робочих місцях. В умовах повномасштабного збройного вторгнення та масового вимушеного переміщення населення ці проблеми стосуються різних вікових категорій і набули нових форм та масштабів.

Офіційна статистика проблем булінгу засвідчує невтішну тенденцію: за десять місяців 2024 року поліція склала 219 протоколів за відповідною статтею, а за аналогічний період 2025 року – вже 234, що становить приріст на 7% (Мельничук, Чуприна, 2023). Водночас зафіксовані дані відображають лише незначну частину

реального явища, оскільки переважна більшість випадків цькування залишається поза полем інституційного реагування.

Особливої гостроти проблемі надає її зв'язок із суїцидальною поведінкою: до 40% випадків суїцидів серед неповнолітніх корелюють із систематичним цькуванням з боку однолітків. Аналіз всеукраїнських опитувань свідчить, що кожен четвертий учень стикався із систематичним залякуванням, образами або навмисною ізоляцією, а в обласних центрах цей показник сягає третини учнів (Мельничук, Чуприна, 2023). Значимо, що від булінгу страждають діти не лише із соціально незахищених сімей, а після вторгнення – також діти-переселенці та діти військовослужбовців. Проблема мобінгу рідко висвітлюється, бо є досить латентною. Проте головним негативним наслідком мобінгу є зни-

ження працездатності працівників підприємств, установ, організацій. І це стосується не лише працівників-жертв мобінгу, але й інших членів робочого колективу, що так чи інакше залучені до цього процесу, адже вони відволікаються від виконання своїх прямих обов'язків. Отже, проблема мобінгу в українському суспільстві має значно глибше підґрунтя, ніж прийнято вважати. Зазначимо, що європейські країни значно раніше, порівняно з Україною, почали акцентувати увагу на цьому явищі. Відповідно, дослідження феноменів булінгу та мобінгу, особливо в умовах воєнного стану, набуває як наукової, так і нагальної суспільної значущості.

Проблематика булінгу в освітньому середовищі є предметом активного наукового дискурсу як в Україні, так і у світі. Українська дослідниця В. Бондар здійснила порівняльний аналіз соціально-педагогічних підходів до профілактики мобінгу та булінгу (Бондар, 2020). Системний підхід до профілактики булінгу в закладах загальної середньої освіти розробляли В. Бондар, Т. Лях та І. Нохріна (Бондар, Лях, Нохріна, 2023), наголошуючи на необхідності комплексних інституційних заходів. К. Захожай дослідила мобінг в Україні в кримінологічному аспекті, зокрема проаналізувала історію виникнення поняття, його правову природу та кримінологічні характеристики, а також окреслила напрями протидії цьому явищу в українському суспільстві (Захожай, 2024). Питання профілактики булінгу та вирішення конфліктів серед здобувачів освіти досліджували О. Карпенко, Т. Лях, Т. Спіріна, К. Левченко, О. Швед (Карпенко, Лях, Спіріна, 2024; Levchenko, 2020). Медіацію як соціальну технологію посередництва у конфліктних ситуаціях розглядали Т. Лях та Т. Спіріна (Лях, Спіріна, 2015). Булінг як явище освітнього середовища систематизований у роботі В. Мельничука та О. Чуприни (Мельничук, Чуприна, 2023). Серед зарубіжних досліджень варто виокремити роботу М. Васіма та А. Нікерсона (Waseem, Nickerson, 2023), у якій проаналізовано виклики у сфері профілактики й інтервенції при протидії булінгу.

Незважаючи на значний обсяг наукових досліджень, питання специфіки проявів булінгу та мобінгу в умовах воєнного стану, а також системних стратегій профілактики у воєнних умовах залишаються недостатньо дослідженими, що й зумовлює актуальність цієї статті.

Мета та завдання. Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу феноменології, форм прояву та наслідків булінгу, кібербулінгу й мобінгу в умовах воєнного стану, а також узагальненні сучасних стратегій профілактики та алгоритмів реагування для фахівців соціальної та педагогічної сфери. Відповідно до мети визначено такі завдання: 1) здійснити порівняльний феноменологічний аналіз булінгу, мобінгу, кібербулінгу та кібермобінгу; 2) встановити специфіку їх проявів в умовах воєнного стану; 3) узагальнити науково обґрунтовані стратегії профілактики та алгоритми реагування.

Методи дослідження. До основних методів дослідження віднесено теоретичний аналіз наукових, нормативно-правових джерел, феноменів булінгу та мобінгу

як цілісних соціальних явищ у їх взаємозв'язках. Порівняльний метод забезпечив здійснення диференційованого аналізу понять «булінг», «мобінг», «кібербулінг» та «кібермобінг» за ключовими феноменологічними критеріями. Метод систематизації та узагальнення використано для формулювання стратегій профілактики й алгоритмів реагування на підставі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел.

Результати. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» 2019 року, булінг є діяннями учасників освітнього процесу, що полягають у психологічному, фізичному, економічному або сексуальному насильстві, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, внаслідок яких постраждалому могла бути або була заподіяна моральна, психологічна або фізична шкода. Булінг – це систематичні навмисні агресивні дії, спрямовані проти особи, яка не може самостійно захиститися (Мельничук, Чуприна, 2023). Науковці виокремлюють три обов'язкові ознаки, що відрізняють булінг від звичайного конфлікту: повторюваність (дії відбуваються систематично і не є разовим інцидентом); навмисність (агресор свідомо прагне завдати шкоди); нерівність влади (постраждала особа не спроможна самостійно захиститися через фізичну, психологічну або соціальну перевагу агресора) (Levchenko et al., 2020). Виокремлюють такі форми булінгу: фізичний; психологічний (вербальний); соціальний; економічний та сексуальний. У реальних ситуаціях різні форми булінгу, як правило, поєднуються, що суттєво ускладнює роботу фахівців і вимагає системного підходу до реагування (Бондар, 2020; Мельничук, Чуприна, 2023). В умовах воєнного стану булінг набув особливої гостроти: за даними дослідження, проведеного ЮНІСЕФ в Україні серед молоді 15–30 років після двох років війни, виявлено, що 72% вважають булінг актуальною проблемою, а на булінг у закладах вищої освіти впливає підвищений рівень стресу (55% опитаних), стереотипне мислення (31%) (U-Report, 2024). До стереотипного мислення можемо зарахувати і ставлення до молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, оскільки досі існують певні стереотипи стосовно них.

Якщо у дитячому та студентському середовищі застосовується поняття «булінг», то у трудових та професійних відносинах систематичне цькування отримало окрему юридично визначену назву – мобінг. Відповідно до статті 16-2 Кодексу законів про працю України, мобінг є систематичними повторюваними умисними діями або бездіяльністю роботодавця чи окремих працівників, спрямованими на приниження честі та гідності іншого працівника з метою примусити особу до відмови від трудових відносин. Виокремлюють два основних типи: горизонтальний мобінг – цькування з боку колег одного посадового рівня, та вертикальний мобінг (босинг) – цькування з боку керівництва щодо підлеглих (Бондар, 2020; Мельничук, Чуприна, 2023).

Окремо необхідно виділити такі види булінгу та мобінгу, як кібербулінг та кібермобінг.

Кібербулінг – систематичне цькування з використанням засобів електронних комунікацій – характеризується чотирма специфічними ознаками: необмеженістю аудиторії (контент можуть бачити незліченна кількість людей), цілодобовістю, анонімністю агресора та незникністю контенту (Мельничук, Чуприна, 2023; Karle, 2019).

Дані дослідження ЮНІСЕФ 2019 року показали, що 29% опитаних підлітків були жертвами онлайн-булінгу, а 16% були змушені пропускати через це шкільні заняття; 59% дітей відповіли, що знають про існування закритих шкільних груп цькування (UNICEF, 2019). Ситуація війни, яка провокує агресію, депресію, психологічну нестабільність у всього населення, збільшує і випадки булінгу та кібербулінгу серед дітей та молоді. Кібермобінг – це систематичне цілеспрямоване переслідування, приниження та образа працівника з боку колег або керівництва через Інтернет або цифрові пристрої, що здійснюється у робочому онлайн-середовищі та спрямоване на завдання психологічної шкоди і примус до відмови від трудових відносин (Бондар, 2020; Мельничук, Чуприна, 2023). Кібербулінг та кібермобінг здійснюються у кіберпросторі через інформаційно-комунікаційні канали і засоби, зокрема в Інтернеті: за допомогою електронної пошти, програм для миттєвого обміну повідомленнями (Messenger, Telegram, iMessage, WhatsApp та інші) у соціальних мережах, а також через розміщення на відеопорталах (YouTube, Vimeo тощо) непристойних відеоматеріалів або за допомогою мобільного телефону (за допомогою SMS-повідомлень, месенджерів або «докучливих» дзвінків) (Мельничук, Чуприна, 2023; Karle, 2019). Повномасштабне збройне вторгнення суттєво трансформувало умови, в яких відбувається булінг. Серед ключових тенденцій: по-перше, зростання агресивних проявів через хронічний психосоціальний стрес; по-друге, специфічна стигматизація за регіональним або мовним походженням щодо внутрішньо переміщених осіб; по-третє, ускладнення виявлення через дистанційну та змішану форми навчання; по-четверте, підвищена вразливість сімейного середовища внаслідок мобілізації або вимушеного переміщення (U-Report, 2024).

З метою систематизації досліджуваних явищ та уточнення їх диференційних ознак нижче представлено порівняльну таблицю за ключовими феноменологічними критеріями (табл. 1).

Системна профілактика булінгу і мобінгу є безперервним інституційним процесом, а не сукупністю дискретних заходів. Її ефективність детермінована послідовною реалізацією п'яти структурних засад. Принцип нульової толерантності передбачає публічне декларування та практичне підкріплення організаційної позиції щодо неприпустимості будь-якої форми цькування через затверджений регламент інституційного реагування. Невід'ємним елементом цієї системи є забезпечення конфіденційних каналів повідомлення (скриньок, онлайн-форм, внутрішньої гарячої лінії), що знижує поріг звернення та підвищує рівень виявлення латентних випадків. Не менш важливим складником

є регулярне підвищення кваліфікації фахівців, зважаючи на те що лише 28% педагогічних працівників здатні коректно ідентифікувати ситуацію булінгу (Бондар, Лях, Нохріна, 2023). Паралельно з підготовкою фахівців системна профілактика передбачає навчання свідків безпечному втручання, що ґрунтується на емпіричному факті: активне втручання одного спостерігача припиняє ситуацію булінгу у 57% випадків упродовж 10 секунд (Бондар, Лях, Нохріна, 2023). Завершальним елементом профілактичної роботи слугують відновні практики (медіація та «примирювальні кола»), які застосовуються як доповнення до санкційних заходів (Карпенко, Лях, Спіріна, 2024). Важливим розвитком системної профілактики є травма-інформований підхід, що ґрунтується на переорієнтації інтерпретаційної моделі: від патологізувальної настанови «що не так із цією особою?» до етіологічної «що сталося з цією особою?». У межах цього підходу агресивна поведінка концептуалізується не як девіація, а як адаптаційна відповідь на умови хронічної небезпеки. Визнаючи методологічну значущість зазначеного підходу, Міністерство освіти і науки України закріпило його як основу освітньої практики починаючи з 2023 навчального року. Поряд із травма-інформованим підходом важливу роль у формуванні безпечного освітнього середовища відіграє концепція соціально-емоційного навчання (СЕН), що передбачає цілеспрямований розвиток п'яти груп компетентностей: самоусвідомлення, саморегуляції, соціальної обізнаності, навичок конструктивних міжособистісних відносин та відповідального прийняття рішень. Дослідники М. Васім та А. Нікерсон наголошують, що програми СЕН демонструють найвищу ефективність у зниженні проявів агресії та підвищенні рівня просоціальної поведінки серед учнів (Waseem, Nickerson, 2023).

З огляду на потребу в структурованому впровадженні зазначених підходів особливої уваги заслуговує система позитивних поведінкових втручань та підтримки (PBIS) як трирівнева профілактична модель, у якій перший рівень охоплює універсальну профілактику для всіх учнів, другий передбачає цільові групові інтервенції для учнів підвищеного ризику, а третій забезпечує індивідуалізовану інтенсивну підтримку (Karle, 2019). Ефективність зазначеної моделі суттєво посилюється завдяки залученню самих учнів через рівне посередництво та групи «Рівний рівному» в межах моделі «Учні як агенти змін». Враховуючи стрімку цифровізацію комунікативного простору, невід'ємним компонентом сучасної профілактики стає також цифрова соціально-емоційна грамотність, що охоплює розвиток здатності до критичного аналізу онлайн-комунікацій та рефлексії емоційних станів у цифровому середовищі (Karle, 2019).

Щодо протидії мобінгу в трудовому середовищі, постраждала особа має дотримуватись такого алгоритму реагування: 1) документування кожного інциденту (дата, час, місце, свідки, скріншоти); 2) звернення до профспілки або уповноваженої особи в організації; 3) офіційна письмова заява керівництву; 4) звернення

Таблиця 1

Порівняльна характеристика феноменів булінгу, мобінгу, кібербулінгу та кібермобінгу

Критерій порівняння	Булінг	Мобінг	Кібербулінг	Кібермобінг
Нормативне визначення / правова дефініція	Систематичні навмисні агресивні дії у закладі освіти, що заподіюють психологічну, фізичну, економічну або сексуальну шкоду (Закон України «Про протидію булінгу», 2019)	Систематичні умисні дії або бездіяльність роботодавця / працівників, спрямовані на приниження гідності та примус до звільнення (стаття 16-2 Кодексу законів про працю України)	Систематичне цькування засобами електронних комунікацій, що заподіює психологічну шкоду; частина правового визначення булінгу у вітчизняному законодавстві	Систематичне переслідування та утиски працівника в онлайн-середовищі (корпоративні месенджери, відеоконференції, робочі чати); поєднує ознаки мобінгу та кібербулінгу
Середовище прояву	Заклади загальної середньої освіти, заклади вищої освіти, освітній процес	Трудовий колектив, організація, робоче місце	Цифровий простір: соціальні мережі, месенджери, ігрові платформи, форуми	Цифрово-трудове середовище: корпоративні месенджери, відеоконференції, службові чати
Суб'єкти взаємодії	Учні, студенти, педагогічні працівники як учасники освітнього процесу	Роботодавець, керівники, колеги (горизонтальний і вертикальний типи)	Переважно неповнолітні та молодь; в умовах воєнного стану також активісти, волонтери, журналісти, внутрішньо переміщені особи	Працівники організацій, зокрема на дистанційній зайнятості; керівники та підлеглі
Ознаки	1) Повторюваність 2) Навмисність. 3) Нерівність владі (дисбаланс сил між агресором та постраждалою особою)	1) Систематичність 2) Умисність. 3) Примусити до відмови від трудових відносин. 4) Владний дисбаланс між агресором та жертвою	1) Необмеженість аудиторії 2) Цілодобовість. 3) Анонімність агресора. 4) Незникність контенту (неможливість повного відсторонення)	1) Систематичність 2) Цифровий канал переслідування 3) Ускладнена фіксація доказів 4) Зв'язок з трудовими відносинами
Форми прояву	Фізичний; психологічний (вербальний); соціальний (реляційний); економічний; сексуальний. У реальних ситуаціях форми поєднуються	Економічна дискримінація; інформаційна блокада; публічна дискредитація; цифрове переслідування; умисне перевантаження або усунення від роботи	Публічна дискредитація (злив фото/переписки); шантаж; групові скоординовані атаки; доксинг (оприлюднення персональних даних)	Доксинг у корпоративному середовищі; груповий бойкот у чатах; публічна дискредитація перед колегами онлайн; навмисне ігнорування у відеоконференціях
Наслідки для постраждалої особи	Депресія, тривожний розлад, посттравматичний стресовий розлад, суїцидальні думки, соціальна ізоляція, зниження академічної успішності	Генералізований тривожний розлад, депресія, посттравматичний стресовий розлад, психосоматичні розлади (серцево-судинні, безсоння), суїцидальні думки, вимушена зміна місця роботи	Психологічна травма, репутаційні втрати, хронічний тривожний розлад, неможливість повного відсторонення від переслідування через незникність контенту	Репутаційні та кар'єрні втрати, психологічний розлад, вимушене звільнення, правова невизначеність через складність документування доказів
Правова відповідальність в Україні	Адміністративна: частина 4 статті 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення (для педагогічних працівників та керівників закладів освіти); частина 1 статті 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення (для учасників освітнього процесу)	Цивільна та адміністративна відповідальність роботодавця (стаття 16-2 Кодексу законів про працю України); трудові позови до суду; можлива компенсація моральної шкоди	Кримінальна (стаття 182 Кримінального кодексу України – доксинг; стаття 189 – шантаж; стаття 163 – порушення таємниці листування); адміністративна за частиною 1 статті 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення	Цивільна та кримінальна; застосування норм трудового законодавства та законодавства про кіберзлочинність; ускладнено через проблему фіксації доказів

Джерело: складено авторами на основі аналізу наукових джерел (Бондар, 2020; Бондар, Лях, Нохріна, 2023; Захожай, 2024; Карпенко, Лях, Спіріна, 2024; Лях, Спіріна, 2015; Мельничук, Чуприна, 2023; U-Report, 2024; Спіріна, Лях, Дуля, 2024; Levchenko et al., 2020; UNICEF, 2019; Waseem, Nickerson, 2023; Kaple, 2019).

до Державної служби України з питань праці або суду у разі бездіяльності роботодавця; 5) залучення юридичного та психологічного супроводу. Правовою основою є стаття 16-2 Кодексу законів про працю України; адміністративна та цивільна відповідальність роботодавця за бездіяльність щодо задокументованих фактів мобінгу. Профілактикою може стати ознайомлення трудового колективу із законодавством України.

Дискусія. Важливою перевагою отриманих результатів є їхній міждисциплінарний характер: теоретичний аналіз охоплює правовий, психологічний, педагогічний та соціальний виміри досліджуваної проблематики, що забезпечує її комплексне осмислення. Встановлено, що в умовах воєнного стану булінг і мобінг набули нових форм і масштабів – розширилося коло осіб, які зазнають переслідувань, а рівень агресії зріс унаслідок тривалого психологічного напруження, спричиненого збройним конфліктом. Порівняльний аналіз чотирьох феноменів – булінгу, мобінгу, кібербулінгу та кібермобінгу дав змогу чітко розмежувати їхні правові підстави, форми прояву та наслідки. Особливої уваги заслуговує трансформація кібербулінгу. Практична цінність дослідження полягає в тому, що розроблені алгоритми реагування та профілактичні стратегії можуть бути використані у професійній діяльності практиків, а також при формуванні державної політики у сфері захисту вразливих груп населення. Водночас теоретичний характер роботи зумовлює необхідність подальшої емпіричної перевірки запропонованих підходів.

Порівняння отриманих результатів дозволяє визначити як спільні тенденції, так і певні відмінності, зумовлені контекстом воєнного стану в Україні. Зокрема, висновки щодо поширеності булінгу серед молоді узгоджуються з результатами досліджень В. Бондар (2020), яка охарактеризувала високий рівень латентності цього явища в закладах освіти та наголосила на необхідності системних соціально-педагогічних заходів. Водночас дані нашого аналізу свідчать, що в умовах повномасштабного вторгнення рівень стресу та агресії суттєво зріс, що відрізняє нинішню ситуацію від довоєнних досліджень. Виявлена нами специфіка кібербулінгу як гібридної загрози загалом відповідає міжнародним напрацюванням: зокрема, М. Васім та А. Нікерсон (Waseem, Nickerson, 2023) також підкреслюють, що кібербулінг виходить за межі освітнього середовища та потребує міждисциплінарного підходу до профілактики. Проте на відміну від їхніх висновків, зроблених на основі даних мирного часу, наш аналіз показує, що в умовах збройного конфлікту кібербулінг набуває ознак цілеспрямованого психологічного тиску на внутрішньо переміщених осіб, активістів та волонтерів. Щодо стратегій профілактики, результати узгоджуються з концепцією трирівневої моделі PBIS, описаної Т. Каплем (Karle, 2019), однак потребують адаптації до умов воєнного часу, зокрема, через включення травма-інформованого підходу, як обов'язкового компонента. Отримані висновки також доповнюють результати В. Бондар, Т. Лях та І. Нохріної (2023), які обґрунтували системний підхід до профілактики булін-

гу в закладах загальної середньої освіти, розширюючи їх на контекст воєнного стану та вразливих груп населення.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз феноменів булінгу та мобінгу дає підстави для таких висновків. По-перше, в умовах воєнного стану зазначені явища зазнали суттєвої трансформації: розширилося коло учасників і сфер прояву, загострилися ризики для внутрішньо переміщених осіб та членів родин військовослужбовців, посилилася латентність через перехід на дистанційні форми взаємодії. По-друге, кібербулінг перестав бути виключно соціально-педагогічною проблемою і набув виміру національної безпеки в умовах гібридної агресії. По-третє, порівняльний аналіз чотирьох споріднених феноменів (булінг, мобінг, кібербулінг, кібермобінг) засвідчив їх диференційовані правові підстави, форми прояву та наслідки, що зумовлює необхідність диференційованих стратегій реагування. По-четверте, ефективна протидія потребує системного міждисциплінарного підходу, що поєднує травма-інформовані практики, соціально-емоційне навчання, відновні технології та чіткі алгоритми інституційного реагування.

Перспективами подальших досліджень є вивчення ефективності конкретних профілактичних програм в умовах воєнного стану, розроблення диференційованих стратегій роботи з окремими категоріями вразливих груп (внутрішньо переміщені особи, діти військовослужбовців), а також дослідження феномену вторинної травматизації фахівців соціальної та педагогічної сфери, які здійснюють протидію булінгу та мобінгу в умовах хронічного стресу воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В. І. Соціально-педагогічні підходи до профілактики мобінгу та булінгу: порівняльний аспект. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2020. № 4. С. 5-9. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-1>
2. Бондар В., Лях Т., Нохріна І. Системний підхід до профілактики булінгу в закладі загальної середньої освіти. *Ввічливість. Humanitas* 2023. № 2. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.1>
3. Захожай К. С. Мобінг в Україні: кримінологічний аспект. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 33, № 3. С. 107–113. DOI: <https://doi.org/10.32631/vsa.2024.3.09>
4. Карпенко О. Г., Лях Т. Л., Спіріна Т. П. Особливості профілактики булінгу та вирішення конфліктів серед здобувачів освіти. *Соціальна педагогіка: теорія та практика* 2024. № 3. С. 36–43. DOI: [10.12958/1817-3764-2024-3-36-43](https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-3-36-43)
5. Лях Т. Л., Спіріна Т. П. Медіація як соціальна технологія посередництва у конфліктних ситуаціях. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* 2015. № 2 (291). С. 52–60. URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9671/8.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Мельничук В. О., Чуприна О. Б. Булінг як явище в освітньому середовищі: сучасні дослідження проблеми. *Modern teaching methods in pedagogy and philology*. 2023. Р. 505–514. URL: <https://doi.org/10.46299/iscg.2023.mono.ped.1.7.1>

7. Проблеми насильства та булінгу в молодіжному середовищі. U-Report – цифрова платформа ЮНІСЕФ. 2024. URL: <https://ukraine.ureport.in/opinion/7686/> (дата звернення: 16.03.2026).

8. Спіріна Т. П., Лях Т. Л., Дуля А. В. До питання профілактики булінгу в закладах вищої освіти. *Соціальна педагогіка: теорія та практика* 2024. № 2. С. 87–92. DOI <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-2-87-92>

9. Kaple T. An Online Guidebook to Bullying Prevention. *Public Service Degrees*. 2019. URL: <https://www.publicservicedegrees.org/college-resources/bullying-prevention/> (date of access: 16.03.2026).

10. Levchenko K., Legenkyi M., Shved O., Legenka M., Dunebabina O. *Social and Legal Mechanisms for Prevention and Counteraction to Bullying in Youth Environment* Proceedings of the III International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence 2020 (ISC-SAI 2020) (129). с. 183-191. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32539> (date of access: 16.03.2026).

11. UNICEF poll: More than a third of young people in 30 countries report being a victim of online bullying. *UNICEF*. 2019. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/unicef-poll-more-third-young-people-30-countries-report-being-victim-online-bullying> (date of access: 16.03.2026).

12. Waseem M., Nickerson A. Bullying: Issues and challenges in prevention and intervention. *Current Psychology*. 2023. Vol. 43. P. 9270–9279. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12144-023-05083-1>.

REFERENCES

1. Bondar, V. I. (2020). Sotsialno-pedahohichni pidkhody do profilaktyky mobinhu ta bulinhu: porivnialnyi aspekt [Social-pedagogical approaches to the prevention of mobbing and bullying: a comparative aspect]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 4, 36–42. <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-1> [in Ukrainian]

2. Bondar, V., Liakh, T., & Nokhrina, I. (2023). Systemnyi pidkhid do profilaktyky bulinhu v zakladi zahalnoi serednoi osvity [A systematic approach to bullying prevention in a general secondary education institution]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 3–11. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.1>. [in Ukrainian]

3. Zakhohay, K. S. (2024). Mobinh v Ukraini: kryminolohichni aspekt [Mobbing in Ukraine: a criminological aspect]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 33(3), 107–113. <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.09> [in Ukrainian]

4. Karpenko, O. H., Liakh, T. L., & Spirina, T. P. (2024). Osoblyvosti profilaktyky bulinhu ta vyrishennia konfliktiv

sered здобувачив osvity [Features of bullying prevention and conflict resolution among students]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 3, 36–43. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-3-36-43>. [in Ukrainian]

5. Liakh, T. L., & Spirina, T. P. (2015). Mediatsiia yak sotsialna tekhnolohiia poserednytsva u konfliktnykh sytuatsiiakh [Mediation as a social technology of intermediation in conflict situations]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 2(291), 52–60. <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/9671/8.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian]

6. Melnychuk, V. O., & Chuprina, O. B. (2023). Bulinh yak yavyshe v osvitnomu seredovysheci: suchasni doslidzhennia problemy [Bullying as a phenomenon in the educational environment: modern research on the problem]. *Modern teaching methods in pedagogy and philology*, 505–514. <https://doi.org/10.46299/iscg.2023.mono.ped.1.7.1>. [in Ukrainian]

7. Problemy nasylstva ta bulinhu v molodizhnomu seredovysheci [Problems of violence and bullying in the youth environment]. (2024). U-Report. <https://ukraine.ureport.in/opinion/7686/>. [in Ukrainian]

8. Spirina, T. P., Liakh, T. L., & Dulia, A. V. (2024). Do pytannia profilaktyky bulinhu v zakladakh vyshchoi osvity [On the issue of bullying prevention in higher education institutions]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka*, 2, 87–92. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-2-87-92>. [in Ukrainian]

9. Kaple, T. (2019). An Online Guidebook to Bullying Prevention. *Public Service Degrees*. <https://www.publicservicedegrees.org/college-resources/bullying-prevention/> [in English]

10. Levchenko, K., Legenkyi, M., Shved, O., Legenka, M., & Dunebabina, O. (2020). Social and Legal Mechanisms for Prevention and Counteraction to Bullying in Youth Environment. III International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence 2020 (ISC-SAI 2020). Atlantis Press, 183–191. <https://www.atlantis-press.com/proceedings/isc-sai-20/125937222>. [in English]

11. UNICEF. (2019). UNICEF poll: More than a third of young people in 30 countries report being a victim of online bullying. <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/unicef-poll-more-third-young-people-30-countries-report-being-victim-online-bullying>

12. Waseem, M., & Nickerson, A. (2023). Bullying: Issues and challenges in prevention and intervention. *Current Psychology*, 43, 9270–9279. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-05083-1> [in English]

Iryna Nokhrina,

Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
18/2, Ihor Shamo Blvd., Kyiv, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3955-4489>

Olha Shved,

Candidate of Sociological Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
18/2, Ihor Shamo Blvd., Kyiv, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4251-3894>
Scopus-Author ID: 57277857400

BULLYING AND MOBBING UNDER MARTIAL LAW: CONSEQUENCES AND PREVENTION STRATEGIES

This article examines the phenomena of bullying, mobbing and their various forms in the context of a full-scale armed invasion, with a focus on the problems faced by the internally displaced population in Ukraine. The aim of the article is to conduct a comprehensive analysis of the phenomenology, forms of manifestation and consequences of bullying, cyberbullying, mobbing and cybermobbing in a state of martial law, as well as to summarise current prevention strategies and response protocols for professionals in the social and educational sectors. The research methods include theoretical analysis of scientific and regulatory sources, the comparative method, and the systematisation and generalisation of domestic and foreign scientific literature on the subject under study. Theoretical analysis of the source base has shown that, under martial law, bullying and mobbing have taken on new forms and scales, whilst cyberbullying has moved beyond the educational environment, taking on the characteristics of a hybrid threat. A comparative analysis of the four phenomena – bullying, mobbing, cyberbullying and cybermobbing – made it possible to distinguish their legal grounds, forms of manifestation and consequences for the victims. The need for interdisciplinary cooperation between specialists in the fields of psychology, pedagogy, social work and law has been substantiated. It has been established that a key prerequisite for ensuring the psychosocial well-being of vulnerable population groups is the implementation of trauma-informed prevention strategies. The findings have practical significance for the development of effective mechanisms to counter these phenomena and for the formulation of state social policy regarding the protection of vulnerable population groups in the context of armed conflict. Looking ahead, it is important to develop comprehensive support programmes for affected individuals, taking into account the specificities of wartime and the experience of the international community.

Key words: bullying, cyberbullying, mobbing, cybermobbing, internally displaced persons, martial law, violence prevention, trauma-informed approach.

Дата першого надходження статті до видання: 10.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026